

NAAR AANLEIDING VAN EEN DETERMINATIETABEL VOOR LAND- EN ZOETWATERMOLLUSKEN.

E. DUMOULIN

Halfweg '85 verscheen van de hand(en) van R. Devriese en Th. Warmoes een werkje over de land- en zoetwatermollusken van het Benelux-gebied. Het is een uitgave van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM) en is opgevat als een praktische determineertabel met van de meeste soorten een afbeelding. Naast de echte land- en zoetwaterschelpen zijn in het boekje ook karakteristieke schorre- en brakwaterslakjes opgenomen. Omdat met name deze soorten in SWG-kringen de nodige aandacht krijgen vond ik het interessant om hetgeen de auteurs over deze soorten te berde brengen eens grondig door te lichten. Over de algemene aanpak van de publicatie -die ikzelf eenvoudig gezegd goed vinden en het terrestrisch-, limnisch-molluskengedeelte zal ik hier niet uitweiden, maar verwijs ik liever naar o.a. Backeljau (1985).

Nog meer dan in de "systematische lijst" van Van Goethem (1984) hanteren Devriese & Warmoes (D & W) de Nederlandse benaming van de soorten. Daarbij worden tevens enkele nieuwe namen voorgesteld. Omdat het belang van een Nederlandse naam voor een organisme echter niet zomaar te verwaarlozen is wil ik daar in onderstaand betoog ook wat dieper op ingaan.

De volgende species worden van naderbij beschouwd :

Peringia ulvae (Pennant)

De plaatsing van de soort in het genus *Hydrobia* Hartman of *Peringia* Paladilhe wisselt al naar gelang de opvatting van de auteur. Iets meer over de Nederlandse naam van het schelpje. De species *P. ulvae* (Pennant), *H. ventrosa* (Montagu), *S. stagnorum* (Gmelin) en *H. neglecta* Muus hebben alle vier het woord "wadslakje" in hun naam verwerkt staan. Om specifiek *P. ulvae* (Pennant) aan te duiden en alle verwarring uit te sluiten lijkt het mij aan te bevelen om het bijvoeglijk naamwoord "gewoon" te introduceren. I.p.v. Wadslakje wordt het dan Gewoon wadslakje.

Hydrobia ventrosa (Montagu)

Als er één geslacht is dat om opheldering vraagt is het wel dat van de Wadslakjes. In de tabel wordt daar aan tegemoet

gekomen, maar toch blijft een en ander nog verwarring zaaien zoals het volgende illustreert. Centraal op blz. 108 staan drie afbeeldingen, het opschrift erbij luidt : "*H. stagnorum* (Gmelin) of *H. ventrosa* (Montagu)". Geen expliciete aanduiding dus van een soort, maar het openlaten van mogelijkheden. Mijn opvatting over de figuren is de volgende : het linkse ex. is een *H. ventrosa* (Montagu), het middelste specimen is een dubieuze tekening (die vermoedelijk *H. ventrosa* (Montagu) moet afbeelden, maar even goed een "slanke vorm" van *P. jenkinsi* (Smith) zou kunnen zijn) en het rechtse, dat mij het meest lijkt te refereren naar *S. stagnorum* (Gmelin).

Een belangrijk morfologisch kenmerk, dat de mondrand partiëtaal bij *H. ventrosa* (Montagu) de laatste omgang over slechts een korte afstand of soms bijna niet raakt, ontbreekt in de tabel.

D & W stellen een nieuwe naam voor : Buikige wadslak (waarom niet Buikig wadslakje zoals in de index staat ?). We zitten echter nog met een reeks oudere benamingen, meer bepaald : Opgezwollen wadslakje, Opgezwollen drijfhorentje, Moerasdrijfhorentje en Drijfhorentje, die echter zowel op deze soort als op *S. stagnorum* (Gmelin) betrekking kunnen hebben. De ervaring heeft geleerd dat, als we het in de omgang willen hebben over de *Hydrobiidae* van het brakke en/of mariene milieu, we altijd spreken van Wadslakjes. De benaming Drijfhorentjes (of, op specifiek niveau dan, een daarmee samengestelde naam) wordt, voor zover ik weet, niet gebruikt. Een nieuwe naam invoeren voor *H. ventrosa* (Montagu) lijkt mij echter volledig uit den boze. Ik stel daarom voor de al bestaande naam Opgezwollen wadslakje (wat meteen iets zegt over de vorm van het schelpje en tevens de band met de Wadslakjes aangeeft) aan *H. ventrosa* (Montagu) toe te wijzen, mede ook omdat de auteurs voor *S. stagnorum* (Gmelin) een andere kenschetsende naam vonden.

Semisalsa stagnorum (Gmelin)

Recent anatomisch onderzoek (Bank & Butot, 1984) heeft aangetoond dat de soort dient ondergebracht te worden bij het genus *Semisalsa* Radoman.

Hierboven is al te kennen gegeven dat het rechtse ex. op blz. 108 dus betrekking heeft op *S. stagnorum* (Gmelin). Het kenmerk dat bij deze soort de mondrand aan de pariëtale zijde de laatste winding over een grotere afstand raakt en er meer mee samenvloeit dan het geval is bij *H. ventrosa* (Montagu), staat niet

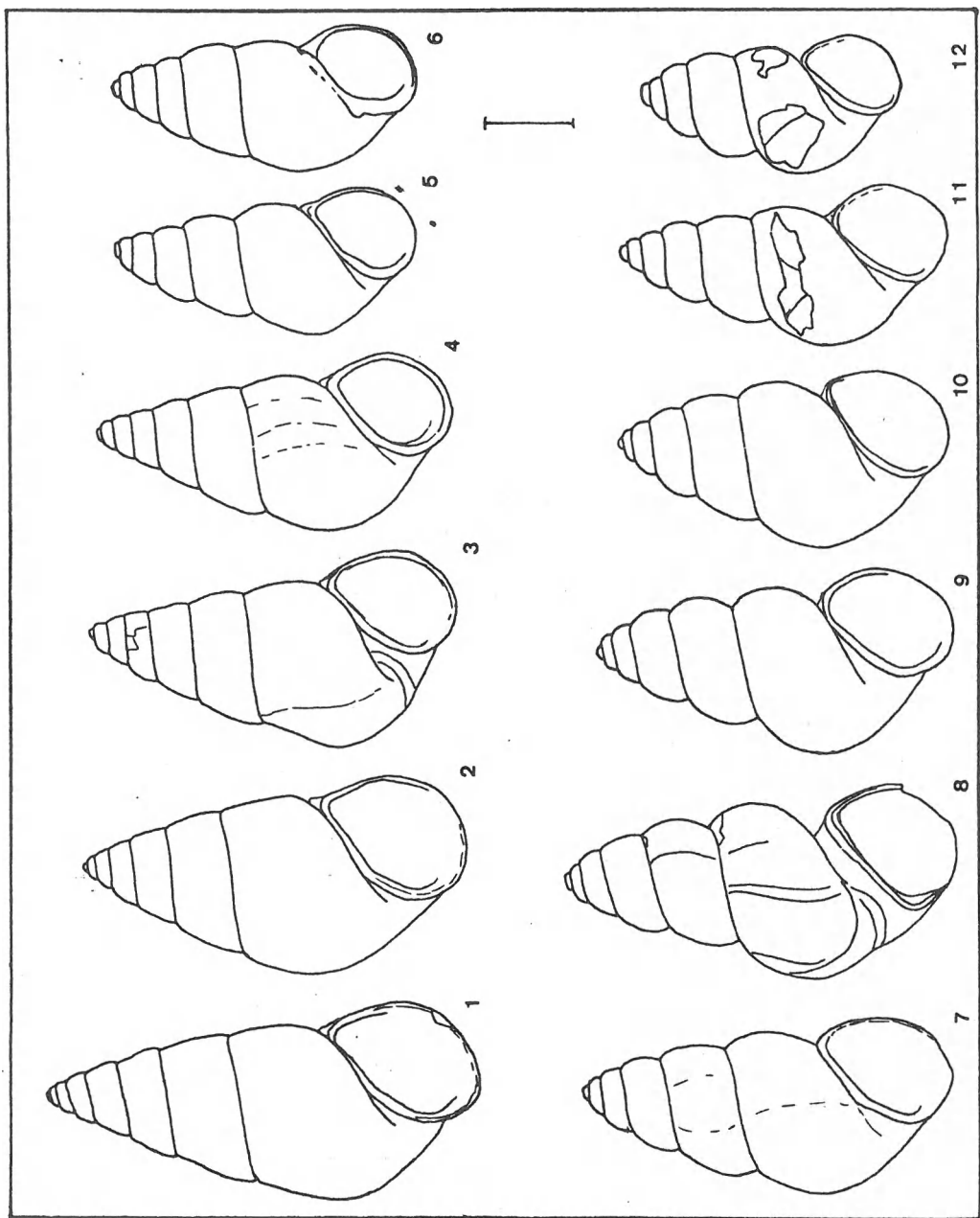

Fig. 1-12.

Legende.

Fig. 1-12, Holocene specimen, uit Meijer (1975)

1-5 : *Peringia ulvae* (Pennant). Herkomst : 1 (Zuiderzee afzetting, Haarlemmerliede), 2 en 5 (Cardiumklei afzetting, Beverwijk), 3 en 4 (basis Almere afzetting, Beverwijk).

6 : *Hydrobia neglecta* Muus. Herkomst : Zuiderzee afzetting, Haarlemmerliede.

7-12 : *Hydrobia ventrosa* (Montagu). Herkomst : 7-11 (Zuiderzee afzetting, Haarlemmerliede), 12 (basis Almere afzetting, Beverwijk).

Fig. 13-14, Holocene specimen, uit Kuijper (1979)

13 : *Hydrobia neglecta* Muus. Herkomst : onderste deel Duinkerke O afzetting, Wervershoof.

14 : *Hydrobia ventrosa* (Montagu). Herkomst : idem als 13.

Fig. 15, recent specimen, uit Fretter & Graham (1978)

15 : *Hydrobia neglecta* Muus. Herkomst : Skibsted Fjord, Limfjord, Denemarken.

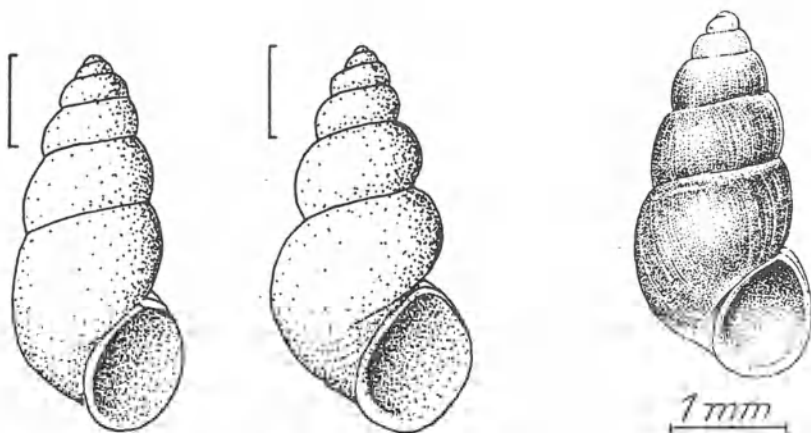

Fig. 13, 14.

Fig. 15.

vermeld. Bij de verspreiding geven D & W : "algemeen" in het kustdistrict. De term "lokaal" zou hier echter veel beter van toepassing zijn. Bank et al. (1979) noteren voor Nederland slechts een zeer plaatselijk voorkomen.

De voorgestelde Nederlandse naam Wit wadslakje vind ik voortreffelijk gekozen. Het houdt verband met de witte kleur van de schelp bij deze slakjes. De hoger al opgesomde benamingen waar *S. stagnorum* (Gmelin) nog voor in aanmerking kan komen, Moerasdrijfhorentje en Drijfhorentje, alsook de door Bank (1983) opgegeven naam Baster's drijfhorentje, vind ik te verwaarlozen in vergelijking met de naam gesuggereerd door D & W.

Hydrobia neglecta Muus

De afbeelding op blz. 106 is m.i. weinig geschikt om de soort te typeren. Een goeie figuur is o.a. te vinden in Fretter & Graham (1978). Voornamen schelpkenmerken die eventueel ook in de tabel hadden kunnen verwerkt worden, zijn : slanker dan de twee vorige soorten, laatste winding minder gezwollen, stompere top.

De Nederlandse naam die de auteurs geven is uitstekend, ze noemen de soort het Deens wadslakje. Het is inderdaad een slakje dat voor het eerst -in 1963 pas- beschreven werd a.d.h.v. materiaal afkomstig uit de Ajstrup bugt van de Mariager fjord te Denemarken. Vergeten drijfhorentje zoals door Bank (1983) voorgesteld wordt lijkt mij -hoewel het een bijna letterlijke vertaling is van het latijnse neglectus (verwaarloosd, veronachtzaamd)- niet zo geslaagd.

Niettegenstaande deze soort bij mijn weten nog niet met zekerheid als recent voor Nederland of België aangetoond werd, wordt ze toch in de tabel opgenomen. Dit maakt het mogelijk om bij het determineren van Wadslakjes tevens rekening te houden met *H. neglecta* Muus, waarvan de verspreiding nog zeer onvoldoende gekend is. Fossiel, uit Holocene afzettingen is ze voornamelijk in Nederland al een paar keer bestudeerd (Kuijper, 1979; Raven &

Voetnoot : a.d.h.v. conchyliologische kenmerken alleen is het niet altijd even gemakkelijk *H. ventrosa* (Montagu), *S. stagnorum* (Gmelin) en *H. neglecta* Muus van elkaar te onderscheiden. Bij levend materiaal kunnen kenmerken van de weke delen (b.v. pigmentatie van de kop, radula, penis, vr. genitalia en maag) de determinatie bevestigen. Voor de beschrijving hiervan zie o.a. Muus (1963) en Bank & Butot (1984).

Kuijper, 1981). In België is er minstens één ex. op het opgespoten strand van Heist gevonden (Annys, 1982), zeer waarschijnlijk ook van Holocene herkomst.

Potamopyrgus jenkinsi (Smith)

Toen dit slakje op het eind van de jaren '20 zijn intrede in ons land deed (Dupuis, 1927) bleek het aanvankelijk de voorkeur te geven aan een licht brak milieu (Adam, 1942). In gewoon zoet water is ze tegenwoordig al lang niet meer zeldzaam, op sommige plaatsen komt ze er zelfs massaal voor (b.v. Damse vaart). D & W geven de soort op als "verspreid" en "lokaal" in het kust-, vlakke-, heuvel- en submontaan district. Voor wat betreft het kustgebied zie ik het echter voor mogelijk dat we nu al kunnen spreken van "algemeen" (o.a. pers. waarn. Belgische Oostkust). Verder inventarisatieonderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Door het feit dat het tolerantiegebied van deze species zich niet beperkt tot een louter brak biotoop is de sinds lang in omloop zijnde Nederlandse benaming voor dit slakje : Jenkins' brakwaterhorentje of de door Van Goethem (1984) aangenomen verkorte versie ervan : Brakwaterhorentje -die trouwens vroeger al gebruikt werd voor *P. ulvae* (Pennant)- eigenlijk niet zo toepasselijk meer. Vanwege de verwantschap met de Wadslakjes zouden we het schelpje b.v. het Jenkins' wadslakje kunnen noemen. Het doorvoeren van een naamsverandering voor de soort spreekt mij desondanks toch maar matig aan. Mocht dit inderdaad ook niet meer wenselijk worden geacht dan ben ik voorstander, in overeenstemming met Van Goethem (1984) en D & W, om de korte benaming Brakwaterhorentje bij voorkeur te hanteren.

Assiminea grayana Fleming

D & W houden de traditie i.v.m. de Nederlandse naamgeving in stand door dit schelpje het Gray's wadslakje te blijven noemen. Omdat *A. grayana* Fleming geen familielid is van de Wadslakjes en het feit in acht genomen dat de soort in principe geen bewoner is van de slikken maar wel van de schorren is deze naam niet langer houdbaar. Prud'homme van Reine (1979) gebruikt voor het eerst de naam Gray's kustslakje en Bank (1983) stelt voor de benaming Amphibische schorrenslak in te voeren. Eerstgenoemde naam vind ik weinig geïnspireerd gevonden, Bank's naam daarente-

gen is wel heel typerend. Omdat het de enige bij ons voorkomende soort uit de familie der *Assimineidae* is kunnen we *A. grayana* Fleming m.i. best gewoonweg het Schorreslakje (of is Schorren-taalkundig juister) noemen.

Alderia modesta (Lovén)

Dit kleine naaktslakje ontbreekt in het werk van D & W. Het komt nochtans niet zeldzaam voor op de schorren van Zeeuws-Vlaanderen, Doel en Lillo (pers. waarn.), waar het onder specifieke omstandigheden op de grens van land en (brak)water leeft. Een Nederlandse naam voor dit diertje zou ik niet zo meteen kunnen bedenken.

Limapontia depressa Alder & Hancock

Ook dit, wel kleinste naaktslakje uit onze contreien werd niet in de tabel opgenomen. Het leeft eveneens op de schorren van o.a. Zeeuws-Vlaanderen en Doel (pers. waarn.). In welke mate ze daar voorkomen is niet zo eenvoudig om te achterhalen. Het probleem is dat het zo'n kleine (± 4 mm) diertjes zijn en daardoor zeer gemakkelijk over 't hoofd gezien worden. Een Nederlandse naam voor deze soort is eveneens onbestaande.

Ovatella myosotis (Draparnaud)

Om het verschil tussen deze en de onderstaande soort in de Nederlandse naam ondubbelzinnig tot uiting te laten komen vind ik het beter -in samenspraak met Bank (1983)- het woordje "ge-woon" te gebruiken. *O. myosotis* (Draparnaud) wordt aldus het Gewoon muizenootje.

Leucophytia bidentata (Montagu)

De aan dit slakje gegeven Nederlandse naam Wit muizenootje is al eerder gebruikt door Janssen & De Vogel (1965) en is dus niet -zoals verkeerdelijk uit de tabel blijkt- door D & W voorgesteld. *L. bidentata* (Montagu) is naar mijn gevoel een niet frequent voorkomende soort, ook niet in Zeeland waar ze volgens de auteurs algemeen zou zijn. De enige plaats waar ik ze (voor België) tot nog toe heb kunnen vinden is de schorre van Het Zwin, het betreft twee lege huisjes (1983, 1984). Veelvuldig veldwerk

op de Zeeuws-Vlaamse schorren heeft ook nooit deze soort opgeleverd.

Vanuit mijn eigen background als gewezen jeugdbonder hoop ik ten stelligste dat dit boekje zoveel mogelijk mensen uit de JNM of andere natuurverenigingen bereikt en dat het een aansporing mag zijn om op excursies wat meer naar weekdieren te kijken en de interesse ervoor op te wekken.

NASCHRIFT.

Het op populair niveau hanteren van de Nederlandse benaming van een schelpdier lijkt mij geen enkel probleem. Het is anderzijds ontegensprekelijk zo dat in bijdragen met een meer of minder wetenschappelijke doelstelling ten minste de latijnse namen dienen gebruikt te worden, zodat algemeen duidelijk is waarover gesproken wordt. Iemand die veel met weekdieren bezig is kent al gauw heel wat soorten bij hun wetenschappelijke naam, maar voor de leek en/of debutant malacoloog kan ik mij voorstellen dat de Nederlandse naam van b.v. een slakje in het begin veel beter blijft. Het succes van o.a. de vogel- en plantennamen illustreert wel goed het nut die ze kunnen hebben.

Welke naam nu juist moet gegeven worden aan die bepaalde mollusk als er m.n. meerdere voor in omloop zijn is niet zo maar uit te maken. Het moet m.i. niet gebeuren door toepassing van omslachtige nomenclatuurregels zoals die bestaan voor de wetenschappelijke naamgeving. Het kan veel eenvoudiger, door b.v. de best gekozen naam -onder algemene goedkeuring- ingang te doen vinden. Het lijkt mij echter ook goed, in de mate van het mogelijke, rekening te houden met de traditie die er bestaat rond het gebruik van een naam. Om dit te achterhalen is een uitgebreide literatuurstudie van de wat oudere schelpenboeken noodzakelijk.

Over wat de best gevonden naam zou kunnen zijn moet er een discussie op gang gebracht worden zoals die in Nederland al gaande is. Een voorlopige Nederlandse naamlijst van de inheemse land- en zoetwatermollusken (incl. brakwatersoorten) is bij onze noorderburen tevens al verschenen (Bank, 1983). Voor de meeste soorten werd uit het gamma van de voorhanden zijnde namen telkens één voorkeursnaam naar voor gebracht of indien deze ontbraken

werd een naam voorgesteld. In afwachting van het verschijnen van de definitieve lijst blijven al deze namen steeds voor aanpassing vatbaar. Het is wenselijk dat er in deze en voor de toekomst vooropgestelde lijst van de mariene weekdieren ook een Belgische inbreng is. De literatuur die Bank doorgenomen heeft bevat namelijk geen enkele Belgische titel. Niettegenstaande in het verleden werken over schelpen bij ons hoofdzakelijk in het Frans uitgegeven werden, staat er in bepaalde gevallen toch dikwijls een z.g. Vlaamse benaming bij de soorten opgegeven. Voor eventuele referenties in dit verband verwijs ik bij deze naar Dumoulin (1985). Ik weet niet of men uit de Belgische boekjes veel nieuwe namen zal kunnen putten, maar het lijkt mij toch noodzakelijk dit ten minste na te trekken.

Literatuur.

- Adam, W., 1942. Notes sur les Gastéropodes. XI. Sur la répartition et la biologie de Hydrobia jenkinsi Smith en Belgique.- Bull. Mus. r. Hist. nat. Belg., t.XVIII, no. 23, 18 pp., 3 tab., 3 fig., 1 pl.
- Annys, A., 1982. Onderzoek van gruis verzameld te Heist op 21.02.'82.- De Strandvlo 2(4) : 111-114.
- Backeljau, Th., 1985. Boekbespreking.- Gloria Maris 24(8) : 210-212.
- Bank, R.A., L.J.M. Butot & E. Gittenberger, 1979. On the identity of Helix stagnorum Gmelin, 1791 and Turbo ventrosus Montagu, 1803 (Prosobranchia, Hydrobiidae).- Basteria 43(1-4) : 51-59, 9 figs.
- Bank, R.A., 1983. Voorlopige Nederlandse naamlijst van onze inheemse land- en zoetwatermollusken.- Corr. bl. Ned. Malac. Ver., no. 214 : 1400-1408.
- Bank, R.A. & L.J.M. Butot, 1984. Some more data on Hydrobia ventrosa (Montagu, 1803) and "Hydrobia" stagnorum (Gmelin, 1791), with remarks on the genus Semisalsa Radoman, 1974.- Malak. Abh. Mus. Tierk. Dresden 10(2) : 5-15, 11 figs.
- Devriese, R. & Th. Warmoes, 1985. Land- en zoetwatermollusken van de Benelux.- Uitg. Jeugdb. voor Natuurst. en Milieubesch., 133 pp., talr. fig., 6 pl.

- Dumoulin, E., 1985. Literatuur over de Belgische mariene weekdieren.- De Strandvlo 5(2) : 26-31.
- Dupuis, P., 1927. Faune malacologique de la Belgique. Notes concernant la découverte, par le Dr. Giltay, de deux espèces de mollusques nouveaux pour la faune belge.- Ann. Soc. Roy. Zool. Belg., t.LVIII : 31-38.
- Fretter, V. & A. Graham, 1978. The Prosobranch Molluscs of Britain and Denmark. Part 3 - Neritacea, Viviparacea, Valvatacea, terrestrial and freshwater Littorinacea and Rissoacea.- J. moll. Stud., supplement 5 : 101-152, 130 figs.
- Janssen, A.W. & E.F. De Vogel, 1965. Zoetwatermollusken van Nederland.- Uitg. Ned. Jeugdb. voor Natuurst., 160 pp., 14 figs., 17 pl.
- Kuijper, W.J., 1979. Palaeontological investigation of a brackish-marine Late Holocene deposit at Wervershoof (Province of North-Holland, The Netherlands).- Meded. Werkgr. Tert. Kwart. Geol., 16(3) : 103-121, 3 tabs., 9 figs., 2 pl.
- Muus, B.J., 1963. Some Danish Hydrobiidae with the description of a new species, Hydrobia neglecta.- Proc. Malac. Soc. Lond., 35 : 131-138, 3 figs.
- Prud'homme van Reine, W.J., 1979. Wat vind ik aan het strand ?- Thieme & Cie., Zutphen, 135 pp., 34 pl.
- Raven, J.G.M. & W.J. Kuijper, 1981. Calais deposits (Holocene) near Benthuisen (province of Zuid-Holland, The Netherlands), with a palaeoecological reconstruction.- Meded. Werkgr. Tert. Kwart. Geol., 18(1) : 11-28, 6 tabs., 7 figs.
- Van Goethem, J.L., 1984. Lijst van de recente niet-mariene mollusken van België.- Studiedoc. K. Belg. Inst. Nat. Wet., nr. 16, 35 pp.